

Pensionen – de som behöver veta mest vet minst

För att kunna fatta bra, välunderbyggda beslut om hur mycket vi vill arbeta, när vi ska gå i pension och hur mycket vi behöver spara själva så behöver vi veta ungefär hur mycket vi kommer att få i pension. Kunskaperna om detta är i dag alldeles för dåliga. Mest att vinna på bättre information och kunskap har de som vet minst – låginkomsttagare, lågutbildade och kvinnor.

I vårt nya pensionssystem har de förmånsbestämda pensionerna ersatts med avgiftsbestämda. Fördelen med ett avgiftsbestämt system är att det är ekonomiskt stabilt. Det går nämligen inte att ta ut mer från systemet än vad som har betalats in. En nackdel är att det har blivit svårare att veta hur stor pensionen kommer att bli. Detta är ofta enklare att uppskatta i ett förmånsbestämt system. Då är pensionen bestämd i förväg till en viss nivå t ex som gällde i ATP, till en viss procent av genomsnittsinkomsten de femton bästa åren. Den normala pensionsåldern är i regel fix. Förutsatt att man vet hur många intjänandeår som krävs för full pension är det då relativt lätt att föreställa sig nivån på sin framtida pension. Osäkerheten i ett förmånsbestämt fördelningssystem som ATP ligger främst i att pensionerna kan minska om systemet inte klarar av att fullfölja sina pensionsåtaganden – i det mest dramatiska fallet, att inga pensioner alls kan betalas ut. I avgiftsbestämda system med individuella konton, som det nya pensionssystemet, bestäms pensionen av hur mycket individen har betalat in till systemet och av hur väl pengarna har förräntats. Då går det inte att på förhand uttrycka pensionen som en andel av slutlönen.

Otillräcklig information kan leda till att individer fattar beslut som har negativa följder för deras framtida pension. Först när det är för sent inser de att de har sparat för lite och måste skjuta upp pensioneringen eller drastiskt minska sin konsumtion. Varför skaffar sig inte individen på egen hand den kunskap som behövs? Orsakerna är flera. Det är krångligt och tidsödande att sätta sig in i hur systemet fungerar och vad det betyder för den egna pensionen. Det kan vara rationellt att inte bry sig om kostnaderna för att söka den kunskap som behövs är större än nyttan av att göra det. Pensioneringen ligger också långt fram i tiden och informationen känns därför inte så angelägen. Informationen kan ha en psykologisk kostnad för individen – det är olustigt och oroande att bli påmind om sin ålderdom. Vi kanske också förlitar oss på att staten kommer att förse oss med tillräckliga pensioner och därför tycker att vi inte behöver bry oss med detta.

Introduktionen av det nya pensionssystemet åtföljdes av en stor informationskampanj och varje år skickas det ”orange kuvertet” ut till alla

inkomsttagare i syfte att öka pensionskunskaperna hos gemene man. Här beskrivs hur pensionssystemet fungerar, summan av personens avgiftsbetalningar och avkastningen på dem. Det finns prognoser över det årliga pensionsbeloppet om personen väljer att gå i pension vid 61, 65 och 70 års ålder, dels om reallönen varje år framöver förväntas vara densamma som årets, dels om den växer med två procent per år.

Erfarenheten visar att det är svårt att öka pensionskunskaperna. Varje år sedan kuvertet introducerades har ett urval av befolkningen intervjuats om hur informationen tas emot och används. Svaren visar att kunskapen om pensionerna varken är särskilt stor eller har ökat märkbart över tiden. Trots att livsinkomstprincipen är central i det nya systemet vet många fortfarande inte att det är den som bestämmer pensionen. Fler känner till premiepensionen än inkomstpensionen. Det är kanske inte så underligt med tanke på all uppmärksamhet som premiepensionen har fått. Men det kan också vara ett tecken på att man inte förstått att premiepensionen bara är en mindre del av hela pensionen. En hel del öppnar inte ens kuvertet. Långt ifrån alla har tittat på sin pensionsprognos. Av dem som har gjort det har majoriteten haft felaktiga förväntningar. ”Får jag inte mer?” är en vanlig reaktion.

Kunskapen är dessutom ojämnt fördelad. Äldre personer är mer informerade än yngre, vilket är vad man kan vänta sig. Män vet mer än kvinnor och de med hög utbildning mer än de med låg utbildning. Arbetare vet mindre än tjänstemän och de med låga inkomster mindre än de med höga inkomster. Arbetare, låginkomsttagare, lågutbildade och kvinnor är de som i allmänhet är mest beroende av det offentliga systemet i den bemärkelsen att de har en större andel av sin totala inkomst som pensionär från det offentliga systemet.

Kvinnor och lågutbildade har dessutom en tendens att överskatta sin framtida pension mer än män och högutbildade. Det betyder då att kvinnor och de med låg utbildning kan komma att få en betydligt lägre pension än de har räknat med och är mer ekonomiskt utsatta än andra om t ex den automatiska balanseringen skulle slå till. En lägre pension än förväntat kan i viss mån kompenseras genom att arbeta längre. Det skulle troligtvis många högre tjänstemän göra, men det kan vara betydligt svårare att klara för vissa arbetare och lägre tjänstemän. Bland dem som redan är pensionärer kan de flesta knappast räkna med att gå tillbaka till arbetsmarknaden.

En hel del blev bestörta när de för första gången fick se prognosen över sin framtida offentliga pension. Men den offentliga pensionen är inte allt, något som många inte känner till. De flesta får också en kollektivavtalad ersättning, s k avtalspension eller tjänstepension. Också avtalspensionerna har förändrats radikalt och gjorts om från förmånsbestämda till avgiftsbestämda system.

För att förbättra informationen om samtliga pensionsinkomster har Försäkringskassan och Premiépensionsmyndigheten i samarbete med försäkringsbranschen ställt samman pensionsportalen Minpension.se på Internet. Syftet är att kunna ge en samlad bild över en enskild persons totala

pension, där också privat pensionssparande ingår. Portalen är ännu inte färdigställd. Det betyder att man än så länge bör ta uppgifterna där med en nypa salt. För att få tillgång till sina uppgifter måste man registrera sig, något som långt ifrån alla på närmare sex miljoner har gjort. Endast ungefär 235 000 personer var registrerade på portalen år 2005 – mest män och högre tjänstemän.

Två och en halv procent på den pensionsgrundande inkomsten sparas i individuella konton till premiepensionen. Mellan 3,5 och 4,5 procent på lönen sparas i individuella konton till avtalspensionen. Individens bestämmer själv hur pengarna ska placeras. För att fondportföljen ska bli väl sammansatt och förvaltat över tid krävs att pensionsspararna gör en mängd olika val som ställer mer eller mindre omfattande krav på såväl kunskap, som engagemang och tid. Detta skrev Mårten Palme och Annika Sundén om i en gemensam artikel i *Ekonomisk Debatt* 2004. De var då starkt kritiska till det stora fondutbudet i det offentliga systemet och de orimliga krav på information detta ställer.

Frågan är hur vi löser de problem som härrör ur bristfällig kunskap. Kanske är den information som ges för svårtillgänglig. Vi måste i så fall fundera över hur den ska kunna presenteras på ett enklare sätt och på ett sådant sätt att individerna förstår konsekvenserna av olika beslut. En klarare information skulle framför allt gynna kvinnor, lågutbildade och de som har låga inkomster.

Ann-Charlotte Ståhlberg